476

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЦОКУР Євген Георгійович

УДК 321.01

ДЖЕРЕЛА ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

23.00.02 – політичні інститути і процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ – 2012

8311
НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор політичних наук, професор **Бабкіна Ольга Володимирівна,** Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент **Зеленько Галина Іванівна,** Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, провідний науковий співробітник відділу теоретичних і прикладних проблем політології;

доктор політичних наук, доцент **Корнієвський Олександр Анатолійович,** Національний інститут стратегічних досліджень, завідувач сектору громадянського суспільства відділу політичних стратегій;

доктор філософських наук, професор **Хилько Микола Іванович,** Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри політології.

Захист відбудеться 2 березня 2012 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 26.053.12 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «31» січня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **М. А. Остапенко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суспільно-політичний, соціальний, економічний розвиток, зміна світоглядних орієнтирів особистості та соціуму суттєво вплинули на процес владно-управлінської і державотворчої діяльності, засвідчивши недостатність науково-теоретичних та практичних розробок в цій галузі. І, незважаючи на те, що проблема влади, владної легітимності знайшла відображення у працях багатьох дослідників, реалії сьогодення потребують наукового пояснення, адаптованого до сучасних політичних умов.

Ускладнення державотворчих процесів в сучасній Україні та світі відображається на особливостях взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави. Владна легітимність є такою, що динамічно змінюється і щоразу постає у новому ракурсі та розумінні. Зазначене актуалізує теоретичне осмислення проблеми владної легітимності в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства.

Також проблематика легітимності політичної влади є однією з найбільш практично зорієнтованих у сучасній політичній науці, що обумовлюється політичною ситуацією, історією, менталітетом та традиціями конкретного суспільства. Питання виникнення, становлення та розвитку громадянського суспільства, його ролі у житті держави та громади на сучасному етапі не може розглядатися та досліджуватися відокремлено від інших важливих проблем політичної теорії. Тому поєднання в одному дослідженні проблематики громадянського суспільства та питань забезпечення легітимності влади є цілком виправданим. Аналіз подібної взаємодії дає змогу усвідомити їх взаємозв'язок, а за певних умов, і взаємозалежність.

Джерела владної легітимності визначають специфіку процесу набуття легітимності політичної влади для кожної конкретної країни, формуючи при цьому національну модель легітимності влади. Одним із головних факторів впливу на процес легітимації виступає громадянське суспільство, активність та дієвість інститутів якого створює передумови формування певного політичного режиму. Розвиненість та дієвість інститутів громадянського суспільства сприяє формуванню демократичного політичного режиму. Несформованість чи пасивність інститутів громадянського суспільства відкриває можливість до маніпуляцій та узурпації влади. Наслідком чого може стати формування авторитарного чи тоталітарного політичного режиму. Подібне актуалізує дослідження проблем джерел легітимності політичної влади в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства як з точки зору політичної теорії, так і виходячи з практичних аспектів державотворення у сучасній Україні.

Проблеми легітимності політичної влади та специфіки визначення її джерел протягом історії розвитку світової політичної думки у переважній

більшості наукових концепцій не складали окремого предмета дослідження і розглядалися, в основному, в загальному контексті проблематики політичної влади.

Серед зарубіжних дослідників проблематика легітимності політичної влади знайшла відображення у працях М. Вебера, Ю. Габермаса, М. Догана, Д. Істона, С. Ліпсета, Л. Саністебана, Т. Лукмана, Г. Ферреро, Д. Хелда, Ж.-Л. Шабо та інших. Дослідження саме цих науковців започаткували та вивели на новий науковий рівень проблематику легітимності політичної влади.

Серед російських вчених, які досліджували певні аспекти політичної влади і легітимності – Т. Алексєєва, В. Ачкасов, Ю. Волков, К. Гаджиєв, А.-Н. Дібіров, С. Єлисєєв, К. Завершинський, С. Ланцов, В. Лєдяєв, А. Лубський, В. Макаренко, О. Скіперських, Є. Реутов, А. Уфімцев, О. Фетісов, В. Чіркін, Н. Чорнобровкіна, О. Шабров та ряд інших.

Питання владної легітимності знайшло своє відображення у працях сучасних вітчизняних дослідників. Одним із фундаторів зазначеного наукового напрямку був С. Рябов, праці якого з середини 90-х років минулого століття фактично започаткували цілу галузь актуальних наукових досліджень – політичну легітимістку. Серед інших вітчизняних дослідників, які розглядають окремі аспекти проблеми легітимності політичної влади, слід відзначити роботи Є. Бистрицького, О. Білого, О. Висоцького, Н. Дармограй, О. Дащаківської, О. Корнієвського, М. Тура, М. Хилька та інших. Проблематика легітимності політичної влади в контексті інших питань політичної науки та практики розглядається у працях В. Андрущенка, В. Бабкіна, О. Бабкіної, В. Бебика, В. Беха, І. Бідзюри, І. Варзаря, М. Головатого, В. Горбатенка, Г. Зеленько, І. Кресіної, М. Михальченка, О. Новакової, Ф. Рудича, В. Селиванова, С. Телешуна, Ю. Шайгородського, О. Швидака та інших. Ідеї праць цих авторів формують основу і визначають концептуальні засади наукового пошуку у вивченні проблематики влади, легітимності і пов'язаних із нею категорій та процесів. Вітчизняні дослідники розглядають легітимність, головним чином, у контексті політичної влади, громадянського суспільства, системи політичного та державного управління, традицій державотворення тощо.

Проте ще відсутня термінологічна та концептуальна єдність вчених щодо проблеми легітимності політичної влади. Кожен з них пропонує своє бачення її певного прояву, особливостей чи складових елементів. Спроби узагальнення та систематизації проблеми легітимності є поодинокими і зазвичай логічно не завершеними.

З огляду на вищезазначене, потребують концептуального осмислення проблеми владної легітимності, її джерел, головних складових та факторів, що впливають на ефективність легітимаційного процесу. Науково опрацьованою має бути проблема механізмів легітимації політичної влади, особливо в контексті політичних змін, трансформації та модернізації, які посилюють їх

роль і значимість. Більш рельєфного аналізу потребує дослідження місця та джерел легітимаційних процесів у сучасному політичному житті України.

Окреслені проблеми було покладено в основу даного дисертаційного дослідження, що конкретизувалося у його меті та завданнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у рамках науково-дослідної теми кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М.П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 28 грудня 2006 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 27 лютого 2007 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи* є дослідження феномена легітимності політичної влади та виявлення джерел легітимності в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства, а також комплексний аналіз владного компоненту процесу державотворення та його легітимаційної складової в історичному аспекті і суспільно-політичних умовах сучасної України.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення наступних *завдань*:

– провести аналіз теоретико-методологічних та історіографічних аспектів дослідження проблеми легітимності політичної влади та громадянського суспільства в зарубіжній політичній думці, сучасній українській та російській науці;

– розкрити сутність поняття «джерела легітимності» та визначити його місце в сучасній політичній теорії та практиці;

– виокремити джерела владної легітимності й довести взаємозалежність специфіки функціонування політичного режиму та домінуючого джерела владної легітимності;

– обґрунтувати вплив легітимаційних процесів на становлення та існування політичних режимів в різних суспільно-політичних умовах;

– дослідити трансформацію ідеї громадянського суспільства в контексті легітимації політичної влади;

– проаналізувати та ідентифікувати історичні, культурологічні, ментальні та національні особливості процесу легітимації влади в Україні;

– довести взаємозв'язок становлення громадянського суспільства та легітимаційних процесів у сучасній Україні;

– розробити та обґрунтувати модель легітимаційного процесу в сучасній Україні;

– встановити і проаналізувати особливості, джерела, проблеми та перспективи легітимації влади в сучасній Україні.

Об'єктом дослідження виступає феномен легітимності політичної влади в єдності своїх структурних та процесуальних характеристик.

Предметом дослідження є джерела владної легітимності, як її сутнісні характеристики, в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання політичних явищ, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського, політологічного та соціально-психологічного аналізу феномена легітимності політичної влади. Зокрема, використано такі методи, як діалектичний, метод структурно-функціонального аналізу, компаративний метод, методи синергетики та системного аналізу й інші.

Використання діалектичного методу сприяло встановленню зв'язку між суперечливими позиціями та виявленню нової якості знання шляхом аналізу наукових джерел, що надало можливість проаналізувати феномен легітимності влади у його взаємних зв'язках і залежностях; дозволило виділити теоретико-методологічні основи категорій «політична влада», «легітимність політичної влади», «джерела легітимності», «легітимація влади» та інші, які розкривають суть і природу предмета дослідження.

Метод системного аналізу забезпечив розгляд феномена легітимності політичної влади в цілісності його умов виникнення, структури, функцій та значення. Використання структурно-функціонального методу надало можливість визначити взаємозалежність джерел владної легітимності та громадянського суспільства в конкретних суспільно-політичних умовах, проаналізувати вплив легітимаційних дій за різних політичних режимів. За допомогою інституціонального підходу проаналізовано систему владно-політичних відносин, моделі легітимації влади, способи взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. Зазначений підхід також було використано під час розробки та обґрунтування схем та матриць взаємозалежності показників легітимності політичної влади та рівня становлення інститутів громадянського суспільства, моделей легітимаційного процесу, а також, для визначення та характеристики етапів становлення громадянського суспільства в Україні. Порівняльний метод було застосовано для дослідження особливостей становлення інститутів громадянського суспільства за різних політичних режимів та визначення найбільш розповсюдженого у практиці політичного та державного управління джерела, моделі та технології забезпечення легітимності політичної влади.

Використання синергетичного методу дало можливість проаналізувати тенденції та можливі перспективи легітимаційних процесів і запропонувати

можливі варіанти та напрями розбудови громадянського суспільства. Застосування вказаного методу дозволило виявити причинно-наслідкові зв'язки в контексті взаємозалежності джерел владної легітимності, становлення інститутів громадянського суспільства і діяльності органів державного та політичного управління.

Серед спеціальних методів застосовано мережевий підхід, зокрема у дослідженні та систематизації джерел владної легітимності, становленні інститутів громадянського суспільства в Україні.

Наукове дослідження спирається на систему методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, послідовності, конкретизації, соціального детермінізму та інших. Використовується міждисциплінарний підхід до дослідження джерел владної легітимності.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена малодослідженістю як проблематики легітимності взагалі, так і джерел владної легітимності зокрема. У роботі здійснено комплексний аналіз феномена владної легітимності, її джерел, головних складових та факторів, що впливають на ефективність легітимаційного процесу. Це знайшло відображення в наступних положеннях наукової новизни дослідження.

Уперше:

– запропоновано модель легітимаційного процесу як певного безперервного циклічного руху, який бере початок від суспільства, як першоджерела влади та легітимності, проходить певні етапи і рівні трансформацій та, піддаючись впливу різних факторів, досягає конкретного результату у вигляді легітимної чи нелегітимної моделі політичного режиму. Таким чином, реалізується система зворотного зв'язку, коли щойно легітимовані інститути влади починають реалізувати свої права та повноваження, делеговані їм з боку суспільства. Це виявляється у використанні технологій та методів впливу владних інститутів на життєдіяльність суспільства. Таким чином, оцінка дій владно-політичних інститутів суспільством дає можливість зберегти чи посилити їх легітимність, або позбавляє легітимності владні структури, що засвідчує початок нового легітимаційного циклу.

– проведено системний аналіз проблематики джерел владної легітимності як основи формування і функціонування політичних режимів у політичному та історичному вимірі на прикладі України. Встановлено, що будь-яка національна модель забезпечення легітимності політичної влади ґрунтується на сукупності історичних традицій, суб'єктивних та об'єктивних факторів, специфіці сприйняття влади суспільством та його співучасті в управлінні державою, що знаходить відображення у діяльності інститутів громадянського суспільства і органів державного управління. Наслідком чого виступає

формування національної системи забезпечення легітимності політичної влади та участі у легітимаційних діях інститутів громадянського суспільства;

– визначено й досліджено державотворчий потенціал джерел легітимності політичної влади та їх вплив на перебіг і результат суспільно-політичних процесів. Сучасна система політичних процесів є вкрай складною та багатовекторною, джерела політичної легітимності надають ідентичності національним та історичним моделям державотворення, державного управління й формують їх неповторність та оригінальність навіть за умов глобалізації. Використання різних джерел легітимності обумовлює успіх чи невдачу державотворення, особливості як формування громадянського суспільства, так і його взаємодії з державними інститутів;

– проаналізовано та систематизовано існуючі концепції і теорії щодо політичної легітимності загалом та джерел політичної легітимності зокрема, що дає можливість засвідчити формування наукового напрямку *легітимістики* в межах політичної, правової, філософської та ряду інших наук. Це є доречним та необхідним, враховуючи важливість впливу легітимаційних дій на перебіг суспільно-політичних процесів та певну недооцінку проблематики легітимності;

– обґрунтовано концепцію диференціації політичних режимів за ознакою взаємозалежності рівня розвитку інститутів громадянського суспільства та стану політичної культури. Визначено, що в практиці політичного життя кожен політичний режим спирається на індивідуальну модель забезпечення легітимності політичної влади; формат громадянського суспільства має бути теж адаптованим до конкретних умов життєдіяльності суспільства та держави;

– розроблено матрицю взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму. В її основу покладено принцип виокремлення певного типу політичного режиму, виходячи із співвідношення моделі громадянського суспільства, що склалася в країні та домінуючого джерела легітимності влади лідера чи провладної еліти. Обґрунтовано, що тип політичного режиму залежить від джерела легітимності та ступеня розвиненості і впливу інститутів громадянського суспільства. Це надасть змогу більш виважено, ефективно та свідомо використовувати технології політичного та державного управління в реальній практиці здійснення політичної діяльності владними інститутами держави та сприятиме зменшенню ризику повторення помилок щодо методів, моделей та технологій легітимації;

– розроблено модель взаємодії держави і суспільства щодо пошуку та встановлення обопільно вигідного, прийнятного рівня легітимності влади. Зазначена модель носить не лише ситуативний характер, заснована на історичному досвіді свідомого чи ситуативного використання легітимаційних технологій у практиці державотворення на різних історичних етапах та за

різних умов здійснення управління державою. Суспільство стає активним учасником державотворення через використання різних джерел легітимації.

Удосконалено:

– визначення поняття «громадянське суспільство» у такому формулюванні: громадянське суспільство — це стійке до зовнішніх впливів об'єднання вільних особистостей та їх організацій з метою творення альтернативних, по відношенню до існуючих владних та державних структур, інститутів управління, головною метою яких є захист приватних та суспільних інтересів від посягань держави та сприяння можливості самореалізації особистості в різних галузях суспільно-політичного, економічного, духовного життя;

– системний аналіз феномену легітимності політичної влади, зокрема виділено елементи та описано особливості її структурної організації. Головну увагу приділено визначенню місця та ролі джерел легітимності політичної влади, як ключового елементу політико-легітимаційної системи;

– аналіз системи взаємодії легітимаційних процесів та розбудови інститутів громадянського суспільства, доведено наявність прямого зв'язку та взаємозалежності легітимаційних процесів і становлення громадянського суспільства;

– етапи становлення громадянського суспільства в Україні. Запропоновано та обґрунтовано авторське бачення етапів українського державотворення через систему легітимації влади та домінуючих в різний історичний період джерел легітимності. Представлено періодизацію формування громадянського суспільства в Україні, визначено вплив суспільства на процес державотворення та політичного управління на різних етапах історичного розвитку України. Зазначена періодизація включає чотири етапи становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні від X-го ст. до сучасності і заснована на ідеї поступальності розвитку громадянського суспільства.

Отримало подальший розвиток:

– дослідження причин та особливостей кризи владної легітимності та делегітимації, впливу певного типу джерел легітимності на стабільність та життєздатність політичних систем, режимів, владно-політичних моделей. Представлено рекомендації щодо запобігання, зменшення ризику та подолання делегітимаційних процесів та їх наслідків за конкретних суспільно-політичних умов, на прикладі України;

– дослідження специфіки джерел легітимності політичної влади на різних етапах державного будівництва в сучасній Україні й вивчення проблематики стану, особливостей та перспектив легітимаційних процесів і формування інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні в умовах

перманентних змін моделей суспільно-політичних взаємин та здійснення влади.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні висновки, практичні пропозиції та рекомендації, запропоновані автором у роботі, дають можливість поглибити подальше дослідження проблеми легітимності в контексті її взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Матеріали дослідження можуть бути використані у якості основи теоретичних розробок даної проблеми у перспективі, так і в практичній політиці та державному управлінні, зокрема в умовах сучасної перманентної кризи владної легітимності в Україні.

Положення, наведені в дослідженні, теорії, схеми та моделі також можуть бути використані для розробки і практичної реалізації навчальних курсів для студентів – політологів та управлінців (з метою розширення їх політичного світогляду та підготовки до діяльності в органах державного і політичного управління), а також у системі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державного управління та самоврядування України.

Особистий внесок здобувача у навчально-методичному посібнику «Лекції з політології: навчально-методичний посібник» / НПУ імені М. П. Драгоманова / [за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка]. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009, обсягом 332 с., опублікованому у співавторстві, полягає у розробці лекції 9 «Громадянське суспільство» (С. 150–162).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися і обговорювалися на засіданні кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Результати наукового дослідження було оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Четверті юридичні читання» (м. Київ, 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація політичної системи України: стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 2008 р.); інформаційно-просвітницькому семінарі «Роль суспільства у здійсненні політики євроатлантичної інтеграції України» (м. Запоріжжя, 2008 р.); Науково-практичній конференції «Запоріжжя – минуле і сьогодення. Перспективи і пріоритети розвитку» (м. Запоріжжя, 2008 р.); X міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток України у XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (м. Тернопіль, 2011 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Стратегії реформ і пошук політичного балансу в Україні» (XXIV харківські політологічні читання) (м. Харків, 2011 р.); Міжнародній науковій конференції «Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку XXI століття» (м. Київ, 2011 р.).

Публікації. Результати дисертації опубліковані у одноосібній монографії «Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи» (19,30 ум.д.а.), 23 статтях в українських наукових виданнях, що є фаховими з політичних наук, матеріалах наукових конференцій, статтях в інших наукових журналах і збірниках, у розділі колективного навчально-методичного посібника.

Кандидатська дисертація на тему «Реабілітація жертв політичних репресій в Україні у 1953-1964 роках» зі спеціальності 07.00.01 – Історія України була захищена у 2000 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають одинадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг основного змісту дисертації – 381 сторінка, список використаних джерел має 302 найменування, що займає 28 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено рівень її наукового опрацювання, сформульовано мету, завдання дослідження, його об'єкт і предмет, охарактеризовано методи дослідження, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні та історіографічні аспекти дослідження проблеми легітимності політичної влади та громадянського суспільства» – присвячений дослідженню феномена політичної влади, з'ясуванню специфіки процесу легітимації та легітимності як характеристики політичної влади і окремого феномена світу політичного, аналізу поняття громадянського суспільства, обґрунтуванню методології дослідження.

У підрозділі 1.1. – «Легітимність політичної влади як об'єкт дослідження» – аналізуються науково-теоретичні підходи у дослідженні феномена політичної влади, досліджується проблема виникнення влади та владних відносин, узагальнюються підходи до розуміння природи і механізму легітимності політичної влади в історії політичної думки та сучасних політичних дослідженнях.

Розвиток та ускладнення суспільних відносин, формування великих людських спільнот обумовило виникнення певних регулюючих, стримуючих та організуючих механізмів та процесів, які б спонукали та сприяли перетворенню первісного хаосу в єдино можливу, з огляду на специфіку життя людства, організуючу силу, спрямовану на конструктивний та поступальний розвиток. Такою організуючою силою виступила влада. На сучасному етапі розвитку

науки поки достеменно не встановлено, які соціальні, психологічні, біологічні чи інші передумови сприяли появі та ствердженню влади, як організуючої сили суспільства.

Феномен влади є об'єктом вивчення багатьох наук – філософії, соціології, психології, юриспруденції. Суттєвою відмінністю політологічного підходу у дослідженні влади є використання міждисциплінарного зв'язку, синтезу знань інших наук.

Влада стала ключовим поняттям в політичній науці не тільки через її значущість для аналізу політики і суспільства в цілому. Це пов'язано і з традиційним сприйняттям влади, як чогось дуже важливого, що визначає хід подій і характер соціальних відносин. Виникнення феномену влади пов'язане із виникненням політики. Функції та завдання влади та політики знаходяться у нерозривному зв'язку. Ключовий різновид влади – влада політична – володіє колосальними конструюючими здібностями, представляє наймогутніше джерело розвитку суспільства, знаряддя соціальних перетворень і трансформацій.

Місце та значення легітимності політичної влади тривалий час недооцінювалися. Навіть на сучасному етапі розвитку політичної науки більшість дослідників розглядає легітимність як складовий елемент політичної влади, або, в кращому випадку – політичної системи. Лише останнім часом проблема легітимності поступово перейшла із розряду другорядних до нагальних та суспільно важливих.

Підрозділ 1.2. – «Розвиток поняття громадянського суспільства в контексті легітимації політичної влади» – присвячений аналізу історії формування поняття громадянського суспільства, обґрунтуванню його змісту, виокремленню ознак, структури, функцій цього феномена, обґрунтуванню взаємозв'язку громадянського суспільства та держави, проаналізовано еволюцію концепції громадянського суспільства у політичній та філософській думці.

Зародження ідеї громадянського суспільства пов'язують з працями Аристотеля та Цицерона. В античній політичній філософії відбувалося ототожнення термінів «громадянське суспільство» та «політичне суспільство», оскільки до сфери політичного включалося все розмаїття соціальних відносин, починаючи від сімейних і закінчуючи владними.

Продовження розвитку ідей громадянського суспільства знайшло своє відображення у працях теоретиків суспільного договору.

Подальший розвиток ідея щодо автономності певним чином організованих індивідів від владного державного примусу отримує в роботах ідеологів лібералізму. Провідна ідея індивідуалізму та здатності громадян на свій розсуд організовувати власне та суспільне життя за мінімального державного впливу простежується у працях Т. Пейна, отримуючи подальший

розвиток у роботах А. Токвіля, Дж. Міля. А. Токвіль, зокрема, вважав громадянське суспільство сферою добровільних асоціацій та місцевої участі, що виступає у якості буферу від держави. Тобто у межах цієї концепції громадянське суспільство починає остаточно розглядатися як автономна самоорганізована система, що певним чином протистоїть штучній формалізованій державній системі.

Громадянське суспільство стає предметом вивчення і в класичній німецькій філософії. Г. Гегель обґрунтовує, що громадянське суспільство є системою потреб, заснованою на приватній власності, і включає майнові, станові та правові відносини. Громадянське суспільство – це сфера соціального життя, в якій люди взаємодіють самостійно і автономно по відношенню до держави.

У сучасній політичній науці проблематика громадянського суспільства знайшла своє відображення в численних роботах зарубіжних вчених (серед них можна назвати: Е. Арато, Ю. Габермаса, Дж. Коена) та вітчизняних дослідників – В. Горбатенка, Г. Зеленько, А. Карася, А. Колодій, О. Корнієвського, І. Кресіної, Ф. Рудича, С. Телешуна, М. Хилька, Ю. Шайгородського та інших.

Громадянське суспільство формується історично, відображає певні якісні характеристики суспільства, набуті лише на певному етапі його розвитку.

Відносини між державою та громадянським суспільством можуть носити складний і суперечливий характер. З одного боку, держава покликана реагувати на імпульси, що йдуть від суспільства, підкорятися його інтересам, але з іншого, вона прагне розширити свій вплив на суспільство.

Головним призначенням громадянського суспільства є досягнення консенсусу, згоди між різними соціальними силами і інтересами. Воно покликане визначати норми і межі співіснування суспільства та держави.

У підрозділі 1.3. – «Проблематика владної легітимності та її джерел у працях українських та російських дослідників» – досліджуються причини посилення дослідницького інтересу до проблематики легітимності у суспільно-політичній думці України та країн пострадянського простору, зокрема Російської Федерації.

Проблематика легітимності поступово набирає неабиякої актуальності у політичній науці, суспільно-політичній думці України та країн пострадянського простору. Найбільш помітним це є на прикладі Російської Федерації, де зазначена проблема набула наукової популярності протягом останніх років і продовжує залишатися актуальною та перспективною.

Причиною цього стали суттєві зміни у сприйнятті влади суспільством та особистістю, трансформації у системі державотворення, інтеграційні та глобалізаційні процеси, бурхливий розвиток політичної науки та практики політичного та державного управління, зняття обмежень щодо можливості та

доцільності дослідження легітимності, актуалізація проблематики громадянського суспільства та інші фактори.

За радянських часів проблема легітимності мала номінальне практичне значення, широко не афішувалася та глибоко не досліджувалася. За домінуючою ідеологічною парадигмою влада в радянській державі була народною, формувалася народом із числа «найбільш гідних представників» цього ж самого народу, тож не потребувала якихось додаткових методів та технологій визнання, підтримки та схвалення.

Різноманітні легітимаційні теорії, методи та процедури визнавалися ознакою буржуазних систем володарювання, де за їх допомогою намагалися маніпулювати настроями суспільства задля утримування його в покорі та створення ілюзії причетності суспільства та конкретної особистості до прийняття політичних та державно управлінських рішень.

Руйнація радянської моделі організації політичного життя та державотворення, означила проблему пошуку нових підходів до владно-управлінських відносин, і відповідно, актуалізувала проблематику легітимності.

Останнє десятиліття XX століття пройшло під знаком вивчення досвіду зарубіжних держав в контексті проблематики легітимності та формування загальнонаукових та філософських підходів щодо її дослідження. Лише наприкінці 90-х років XX століття та протягом перших років століття XXI-го, дослідження легітимності політичної влади на пострадянському просторі стало невід'ємною складовою політичної науки та суміжних з нею наукових напрямків. Саме в цей час з'являються ґрунтовні та системні наукові дослідження проблем легітимності, легітимації, в яких окреслене питання не лише розглядається по-новому, але і має реальну практичну спрямованість.

Слід зазначити, що зацікавленість проблематикою легітимності, зазвичай, активізувалася в періоди політичних трансформацій, суспільно-політичної невизначеності, кризи влади та критичного падіння довіри до держави та її владних інститутів. Тож в більшості випадків дослідження несли в собі не лише певні узагальнені чи авторські теоретичні концепції та теорії, але й були зорієнтовані на встановлення причин кризи легітимності та делегітимації владних і державно-управлінських інститутів, містили різноманітні практичні рекомендації, методики і технології подолання кризових явищ та перестороги щодо їх недопущення у майбутньому.

Загалом питання позиціонування феномена легітимності, її джерел в системі політичних теорій та наук, співвідношення із поняттями влади, держави, суспільства тощо, є наразі актуальним. Зростання наукової зацікавленості феноменом легітимності протягом останніх десятиліть, в тому числі і на пострадянському просторі, призвело до появи великої кількості концепцій та ідей, в яких легітимність свідомо чи несвідомо, обґрунтовано чи

необґрунтовано, розглядається і як окрема самостійна наукова категорія, і як складова інших концепцій.

У підрозділі 1.4. – «Понятійно-категоріальний апарат та методи дослідження» – аналізуються основні поняття та обґрунтовуються методи дослідження джерел владної легітимності.

Зазначається, що в сучасних умовах, коли існує велика кількість різноманітних наукових теорій, напрямів, шкіл, методологія певною мірою втратила свою уніфікаційно-логістичну функцію, залишаючись, головним чином даниною традиціям та методом структуризації наукових пошуків та досліджень, способом запобігання наукового хаосу та невігластва. Проте, використання певних, загальноприйнятих, методологічних принципів не виключає самостійність дослідника у виборі мети, шляху та технології наукового пошуку. Більше того, унікальність та самостійність наукового дослідження обумовлена також і методами та прийомами, які використані автором в процесі його розробки та представленні результатів.

Дане дослідження являє собою спробу теоретичного осмислення низки суспільно значимих проблем політичного життя, теорій, процесів і зорієнтоване на практичне відображення його результатів у зрозумілій, логічній, послідовній, виваженій формі.

За основу автором взято найбільш поширені в сучасній політичній науці теоретичні та практичні методи та принципи наукового пошуку, пізнання і аналізу. Теоретико-методологічною основою дослідження є комплекс світоглядно-філософських, загальнонаукових та спеціальних політологічних методів і підходів та система методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, послідовності, конкретизації, соціального детермінізму.

У дослідженні також застосовано метод системного аналізу, використання якого дало можливість пов'язати різноаспектні процеси забезпечення легітимності, фундації та становлення інститутів громадянського суспільства, джерел влади та легітимності, діяльності державних владних інститутів.

У дослідженні автор спробував широко використати порівняльний метод, виходячи з його важливого значення та місця в сучасній системі політичних наук. Особливо актуальним цей метод є для вивчення особливостей джерел та типів легітимності, моделей легітимації за різних суспільно-політичних, історичних, національних-культурних умов. Порівняльний метод дозволив виявити та обґрунтувати схожість деяких моментів та складових процесу набуття і втрати легітимності в світовій практиці та сучасних українських реаліях. Даний метод дозволив більш виважено та об'єктивно розглянути та представити концептуальне бачення історичних етапів та перспективи

становлення в Україні інститутів громадянського суспільства, проаналізувати теорії та концепції впливу різноманітних факторів на легітимаційний процес.

Іншим, широко використаним в дослідженні методом, можна назвати історичний метод. За його допомогою вдалося виявити особливості процесу реалізації в Україні ідеї громадянського суспільства на різних історичних етапах державотворення, проаналізувати легітимаційні процеси в ретроспективі української політичної історії. Важливим наслідком використання зазначеного методу стало узагальнення історичного досвіду осмислення проблематики легітимності та використання легітимаційних технологій, моделей, методів в практичному політичному житті та управлінні державою.

У другому розділі – «Легітимність політичної влади: фактори, джерела, передумови, причини втрати» – досліджується феномен легітимності політичної влади, особливості його концептуалізації в сучасній політичній науці, виокремлюються джерела владної легітимності, здійснюється її типологізація за різними підставами, досліджується та обґрунтовується вплив легітимаційних процесів на становлення та існування політичних режимів.

У підрозділі 2.1. – «Визначення поняття «легітимність» та його місце в сучасній політичній теорії та практиці» – досліджується проблема сутності легітимності політичної влади, особливостей та технологій легітимації, аналізуються теорії та моделі легітимації влади, виокремлюються технології легітимації, досліджуються особливості виборчої легітимації.

Легітимаційна діяльність, як сукупність відповідних технологій, методів і дій, являє собою незриму межу між дозволеним та бажаним в політиці, забезпеченні життєдіяльності суспільства. Різні трактування термінів «легітимність» та «легітимація» відображають суб'єктивний погляд на можливість, доцільність, правомірність певних дій щодо керівництва суспільством та державою.

Досліджуючи сучасні моделі, технології, методи забезпечення легітимності політичної влади слід зазначити, що легітимність є бажаним кінцевим результатом дій влади. Цей результат є доволі умовним, виходячи з того, що він ґрунтується на суб'єктивному враженні певної частини суспільства. До того ж не існує абсолютної підтримки дій влади з боку суспільства, а відповідно і абсолютної легітимності.

Легітимність – це та незрима складова, віртуальний ресурс, який дозволяє особистості поступатися своїми правами та свободами на користь суспільних інтересів та державно-політичних пріоритетів. Певною мірою, легітимність – це віра в надзвичайні здібності та бажану ефективність роботи владних структур, викликана бажанням покращення власного життя, досягнення суспільного прогресу, романтизація влади, вчинки, надія і т. д. Цей ресурс може бути як безмежним, так і вичерпним. Від ефективності дій владно-політичних структур

та лідерів залежить його рівень, дієвість, можливість і тривалість використання легітимаційного потенціалу суспільства.

Оскільки у практиці політичного життя та управління не існує повної узгодженості позицій не лише між владою і суспільством, але і всередині останніх, то вміння шукати компромісні рішення почасти визначають можливість легітимації як дій конкретного політика, так і політичного режиму в цілому.

У сучасній українській політичній теорії та практиці проблема легітимації та легітимності лише набуває свого місця та ролі. Побудова демократичної, соціально-зорієнтованої держави неможлива без забезпечення легітимності процесів, пов'язаних з діяльністю органів державного та політичного управління, провладних кіл та лідерів. Зазначена проблематика потребує подальшого більш деталізованого та індивідуалізованого, щодо діяльності державних інститутів та ролі суспільства в легітимаційних та державотворчих процесах, розгляду та дослідження.

Легітимація, набуття владної легітимності, як будь-який практично зорієнтований процес, є доволі технологізованим. В залежності від традицій, наявних ресурсів та можливостей, суспільно-політичної ситуації, ініціативності суспільства, технології легітимації можуть суттєво відрізнятися в різних державах в різні історичні періоди. На сучасному етапі серед них особливої уваги заслуговують наступні: виборча легітимація; авторитарна легітимація; адміністративна легітимація; легітимація через громадські інститути; легітимація через настрої у суспільстві; легітимація методами репресій та терору та інші.

Окремої уваги заслуговує *виборча модель легітимації*, за якої одним із головних джерел легітимації політичної влади виступає виборчий процес. Зазначається, що виборчий процес не є синонімом процесу легітимації. Виною тому є надмірна його технологізація. Реальні характеристики претендентів замінені на штучні, віртуальні, побудовані політтехнологами. Де-факто в сучасних умовах реалізується технологія штучної харизматизації особистості політичного лідера. Використання технології штучної харизматизації може бути пов'язане із збереженням у свідомості значної кількості громадян уявлень та досвіду про шляхи і методи державотворення в період домінування авторитарної чи тоталітарної моделі державотворення.

За недемократичного політичного режиму, який теж прагне забезпечити власну легітимність, головним джерелом легітимності та основною технологією легітимації стає використання *сили та примусу*. Причому, чим нижчий рівень легітимності, тим частіше влада спиратиметься на силовий примус та використання інструментів псевдодемократичної чи адміністративної технології легітимації влади. Тобто, в даному випадку модель легітимації за формою є демократичною, а за сутністю недемократичною (авторитарною,

тоталітарною). У більшості випадків авторитарні та тоталітарні режими змушені спиратися на *ідеологізаційну та вдавано харизматичну модель легітимації*. За цих умов, для набуття необхідного рівня легітимності влади та підтримки в суспільстві, за допомогою ідеологічних міфів і пропаганди, відбувається створення культу вождя і віри в справедливість існуючого режиму.

У підрозділі 2.2. – «Джерела та типологія владної легітимності» – виокремлюються проблеми та особливості визначення, типологізації джерел владної легітимності, аналізуються класичні теорії владної легітимності М. Вебера та Д. Істона, а також розвиток теорій легітимності в дослідженнях М. Догана, Д. Хелда, Т. Лукмана та П. Бергера, Г. Ферреро, Ж.- Л. Шабо.

Дослідники, осягаючи феномен легітимності та визначаючи її джерела, зверталися до аналізу різних його складових елементів та проявів: *типів легітимності* (М. Вебер), *рівнів легітимності* (Д. Істон, О. Шабров), *джерел легітимності* (О. Соловйов, О. Шабров), *моделей легітимності* (А.-Н. Дібіров), *ступенів легітимності* (М. Доган), *принципів легітимності* (Л. Саністебан), *зон легітимності* (О. Шабров) та інших.

У теоретичній та практичній площині джерела владної легітимності багато в чому співпадають з джерелами влади, але мають і власну специфіку.

Під джерелами влади розуміється те, що дає владі її силу і дієвість. У загальному плані джерелом влади є народ, його потреби, інтереси, воля. Виділяють також конкретні джерела політичної влади, такі, як законодавство про владу, воля тих, що володарюють, суспільні потреби в самоорганізації людей. Також під джерелами влади розуміється – положення, повноваження, контроль за ресурсами, контроль за інформацією та інші.

Під ресурсами політичної влади розуміються потенційні можливості, засоби влади, які вона використовує в процесі здійснення своїх повноважень, функцій. Ресурси влади та легітимності різноманітні. Залежно від етапу суспільно-політичного розвитку конкретної країни і політичного режиму ресурси влади істотно розрізняються між собою. Вони є ситуативними, мінливими та нестабільними.

На ранніх етапах суспільно-політичного розвитку, до остаточного формування суспільно-політичних відносин у сучасному вигляді та розумінні, головним джерелом і ресурсом влади та легітимності, вірогідніше за усе, виступали сила, примус, досвід та ефективність владно-управлінських дій, опосередковані через особистісні якості лідера, носія владних повноважень. При цьому домінанта ефективності управлінської діяльності була переважаючою. Саме вона стала основою формування традицій, моделей розподілу, передачі владних повноважень, які в подальшому призвели до формування національних політичних та владних систем.

На більш пізніх стадіях, коли було сформовано певну соціальну систему та реалізовано принцип соціальної стратифікації та майнового виокремлення, превалюючими стали методи легітимації, в основу яких було покладено принцип підкупу, продаж посад, встановлення майнових бар'єрів при розподілі влади, а джерелом легітимності виступали багатство і гроші, доповнені можливістю застосування сили для визнання обґрунтованості зазіхань на владні повноваження.

На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку, основним джерелом владної легітимності прийнято вважати інформаційно-комунікаційні ресурси, знання та традиції. Саме вони стають основним ресурсом розвитку виробництва, влади і суспільства в цілому.

У підрозділі 2.3. – «Вплив легітимаційних процесів на становлення та існування політичних режимів» – пропонується типологізація політичних режимів в контексті специфіки їх легітимації, аналізуються фактори, що впливають на легітимність та процес трансформації політичних режимів, обґрунтовується роль громадянського суспільства в легітимаційних процесах, досліджується феномен кризи легітимності політичних режимів та особливості делегітимаційних процесів.

Легітимаційні дії та процедури мають на меті становлення певної системи владно-політичних відносин, політичного режиму, індивідуальних для кожної держави та історичного періоду. Неповторність та унікальність політичного режиму зумовлена специфікою легітимації політичної влади та нормами легітимаційної взаємодії суспільства та владно-державних інститутів.

Політичний режим при цьому можна розглядати як складну багатоелементну систему відносин між державою та суспільством, яка ґрунтується на визнанні з боку суспільства та особистості легітимності методів та технологій здійснення владних повноважень та дій.

Дослідження демократичних режимів є важливим з точки зору виокремлення та розгляду різних моделей, технологій досягнення легітимності політичної влади. Саме демократичні політичні режими надають науковцям великі можливості у цьому плані.

Актуальними та науково перспективними, з токи зору дослідження легітимності політичної влади, є й авторитарні політичні режими. Їхній легітимаційний потенціал досі залишається мало дослідженим або недооціненим, хоча саме авторитарні режими дозволяють максимально швидко та ефективно використати потенціал суспільства, в тому числі і легітимаційний, для вирішення актуальних проблем економічного життя, політичного розвитку, державотворення, соціальних змін.

На практиці владні структури тоталітарних політичних режимів для забезпечення власної легітимності все частіше використовують не тільки методи, засновані на силовому примусі, а й поступово змінюють їх на все більш

досконалі технології ідеологічного та пропагандистського впливу, психологічного «бомбування» та навіювання, кодуючи свідомість як окремих людей, так і формуючи певні, вигідні провладним структурам, цінності важливі для суспільства. За таких, *модернізованих* тоталітарних політичних режимів можуть існувати та навіть діяти інститути громадянського суспільства. Причому громадянське суспільство за таких політичних режимів несвідомо виступає не контролером діяльності державних інститутів, а їх доповненням та помічником. Фактично це є квазігромадянське суспільство. Це одна з головних відмінностей модернізованих тоталітарних політичних режимів від класичних.

Завдяки використанню цих та багатьох інших методів та технологій, досягається високий рівень легітимності тоталітарних політичних режимів. Однак, сутність легітимності демократичних та тоталітарних політичних режимів буде зовсім різною. У авторитарних політичних системах громадянське суспільство існує у латентних формах. Впливати на державні інститути громадянське суспільство достатньо ефективно не може, проте має потенціал до розвитку, оскільки самі принципи громадянського суспільства не дискредитовані існуванням «квазігромадянського» суспільства, як за тоталітарного режиму.

Більш проблематичним є формування громадянського суспільства у посттоталітарних державах. Оскільки ідея громадянського суспільства виявляється слабо реалізованою, то члени таких суспільств демонструють достатньо помірне прагнення до політичної участі взагалі, і до участі у локальних громадських справах зокрема. Довготривале існування за тоталітарного режиму сприяє і формуванню особливого стану суспільної свідомості, з превалюванням патерналістських цінностей. Сама ідея громадянського суспільства з її акцентом на ліберальному принципі відповідальності кожного за вирішення проблем власного соціального життя, стає неприйнятною. Окрім переваг, соціальна взаємодія в межах громадянського суспільства передбачає і велику міру відповідальності за свою долю.

Будь-який політичний режим, владна система рано чи пізно, все одно досягає ситуації втрати довіри, підтримки легітимності. Тож вміння політиків, управлінців передбачувати, упереджувати та адекватно реагувати на настання кризи легітимності є ключовим у системі забезпечення владної легітимності. Кризу легітимності політичної влади не слід сприймати як щось надзвичайне, це природний процес оновлення, вдосконалення відносин між особистістю, суспільством та державою. Криза легітимності, і як наслідок делегітимація, зазвичай, наступають не спорадично, а є наслідком тривалого зниження рівня легітимності, обумовленого діями та вчинками провладних інститутів та осіб, які негативно оцінювалися з боку суспільства. Криза владної легітимності

визріває тривалий час, а проявитися може несподівано під впливом певних факторів та обставин.

Недовговічність тоталітарних та авторитарних режимів, зважаючи на їхні внутрішні протиріччя, є очевидною. Криза владної легітимності викликана відсутністю реальної громадської участі у політичному житті, неспроможністю державних органів виконувати покладені на них функції із життєзабезпечення суспільства, недостатність силових ресурсів, які може застосувати режим, неминуче викликає до життя питання: яким чином організувати новий управлінський механізм. Реальні інститути громадянського суспільства у зародковій формі сформовані і мають потенціал до розвитку. Саме у цьому сенсі владна делегітимізація стимулює структурування громадянського суспільства як цілісної системи.

У підрозділі 2.4. – «Структура, технології та специфіка легітимації в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства» – досліджуються структура, технології та специфіка легітимаційних процесів в контексті взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства.

Сучасна система суспільно-політичних відносин є надзвичайно чутливою до всіляких змін і потребує постійної уваги з точки зору оптимального налаштування взаємин між державними інститутами та суспільством. Формат цих взаємин визначає специфіку та технологічні моделі легітимації політичної влади.

Тривалий період взаємного співіснування дозволив виробити певні механізми компромісу між можливостями державних інститутів та вимогами суспільства по відношенню до державно-владних установ. Сучасна система легітимності політичної влади виступає у вигляді погодження, компромісу та взаємних поступок зазначених акторів владно-легітимаційного процесу.

Структура легітимації політичної влади має як індивідуалізовану складову, так і загальні риси. Індивідуальна складова залежить від специфіки та традицій взаємодії суспільства та владно-державних органів, впливу зовнішніх факторів, активності учасників легітимаційного процесу. Загальна складова процесу легітимації є більш конкретизованою. Суб'єктами легітимаційного процесу виступають інститути держави та суспільство, зазвичай, його найактивніша верства. Кожен із зазначених суб'єктів має власну мету участі у процесі легітимації влади. І відповідно будує власну легітимаційну стратегію.

Для держави, легітимність є надзвичайно потрібним та бажаним станом суспільно-політичних взаємин. Набуття легітимності відкриває для органів держави надзвичайні можливості та перспективи. Це і можливість вільного використання ресурсів держави, і відсутність спротиву з боку суспільства, і можливість реалізації власної стратегії державного будівництва і управління, і багато інших можливостей. Легітимність для держави – це ідеальний стан для

самореалізації. Тож державні інститути є максимально зацікавленими у швидкій та ефективній легітимації влади. Відсутність бажаного, прийнятного для дії, рівня легітимності означає значне ускладнення, а зачасти, і унеможливлення політико-управлінської дії з боку держави. Її інститути змушені перейматися проблемами збереження власних владних позицій, а не займатися реальними управлінськими діями.

Тож легітимність більше потрібна державі, аніж суспільству, для якого вона є лише форматом визнання чи не визнання існуючої влади. Для суспільства легітимність – це певний аванс довіри та права на розпорядження ресурсами та можливостями від його імені органами держави. Проте самостійно, без залучення до організації та унормування суспільно-політичного життя владно-державних органів, суспільство поки ефективно існувати не може. Для того є багато причин: від недосконалості існуючої системи суспільних взаємин до психологічних особливостей окремого індивіда.

На певному історичному етапі цього було достатньо, але розвиток суспільства та інтенсифікація політико-управлінського процесу поставили нові завдання та вимоги перед «легітимаційним посередником» суспільства, з яким самоврядні інституції впоратися вже не мали можливості. До того ж їхні функції та ресурсне забезпечення не дозволяло повноцінно представляти суспільство у взаєминах та перемовинах з органами політичного та державного управління. На роль нового «легітимаційного посередника», який би був позбавлений вад та недоліків попередника та мав можливість визначати, відслідковувати та повноцінно відстоювати права суспільства на сучасному етапі, претендує громадянське суспільство.

Авансовані йому функції та завдання наскільки різноманітні та глобальні, що частина дослідників розглядає громадянське суспільство, як майбутню альтернативу державності. Чи станеться так покаже час, а поки можна говорити про те, що громадянське суспільство виконує значиму та актуальну функцію у системі забезпечення легітимності політичної влади. Якщо хоча б частина авансів щодо майбутнього громадянського суспільства буде реалізована, то сміливо можна розглядати його як певний універсальний компроміс, або ж навіть, узгоджений варіант взаємодії між інститутами держави та суспільством. Громадянське суспільство має можливість уособити в собі як риси суспільства, довершеною формою якого воно може постати, так і характеристики, особливості та специфіку держави, конкурентом якої воно часто подається. Розбудова інститутів громадянського суспільства дозволить подолати, а головне в майбутньому унеможливить, конфлікт між державою та суспільством.

У третьому розділі – «Особливості владної легітимності та формування громадянського суспільства у сучасній Україні» – досліджуються історичні, культурологічні, ментальні та національні

особливості легітимації влади в Україні; на прикладі сучасної України: аналізується взаємозв'язок становлення громадянського суспільства та легітимаційних процесів, обґрунтовується авторська модель легітимаційного процесу, аналізуються особливості, джерела та перспективи легітимації влади.

У підрозділі 3.1. – «Історичні, культурологічні, ментальні та національні особливості легітимації влади в Україні» – досліджуються історичні традиції та особливості легітимаційного процесу в Україні; аналізуються особливості процесу набуття легітимності інститутами політичної влади; досліджуються стан та тенденції розвитку державотворчих та легітимаційних процесів в Україні.

Українське суспільство пройшло складний шлях до власної державності, який неоднозначно оцінюється дослідниками, фахівцями та громадянами. В сучасній українській суспільно-політичній сфері спостерігається помітний розрив між теоретичною складовою проблематики легітимності політичної влади та її практичним втіленням в галузі реальної політики та управління. Таким чином, проблематика легітимності та шляхів її забезпечення залишається прерогативою дослідників, науковців, тоді як політики та посадовці здійснюють управління державою «напомацки», використовуючи лише власний, далеко не завжди ефективний та позитивний, досвід та застарілі політико-управлінські схеми.

В Україні слабо виражена легітимність харизматичного виду на національному рівні, оскільки немає такого лідера, який би мав підтримку в усіх регіонах України, серед різних соціальних груп і політичних організацій. Сьогодні в Україні ще не визрів ґрунт для такої особи, яка на вершині влади буде наділена харизмою реформатора.

Особливість полягає у тому, що ступінь наукової розробленості проблеми легітимності політичної влади українськими дослідниками набагато випереджає рівень практичної реалізації запропонованих ідей та рекомендацій. Українська еліта та керівна верхівка фактично нехтує висновками, застереженнями та розробками вчених, взявши за основу застарілу модель управління державою. Наслідком такої позиції керівництва держави стала перманентна криза легітимності політичної влади, яка посилюється і вже набрала загрозливого для існування національної державності розмаху. Запобігання та упередження вказаної загрози це важливе та актуальне завдання, яке може бути вирішеним лише шляхом відновлення паритетності, рівності, взаємовигідності та відкритості у формуванні та реалізації державної політики між суспільством та державно-політичними інститутами. Можливими кроками на шляху реалізації даної мети можуть бути наступні: докорінне реформування системи взаємодії між державними органами та інститутами громадського суспільства; зміна виборчої системи з метою створення легітимних умов для політичного компромісу; підвищення авторитету владних

інститутів та їх реальної незалежності від партійних та економічних структур; сприяння становленню дієвого громадянського суспільства; пожвавлення співпраці науковців та діючих політиків щодо пошуку та реалізації нової, індивідуальної та ефективної моделі забезпечення легітимності політичної влади в Україні.

У підрозділі 3.2. – «Взаємозв'язок становлення громадянського суспільства та легітимаційних процесів в сучасній Україні» – виокремлюються особливості інституалізації громадянського суспільства в сучасній Україні, обґрунтовуються етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади, особливості та проблеми інституалізації громадянського суспільства в Україні після здобуття незалежності, прогнозуються перспективи громадянського суспільства в сучасній Україні.

Виходячи із сучасного стану дослідженості проблеми та домінуючих концепцій, можна зазначити, що громадянське суспільство – це стійке до зовнішніх впливів об'єднання вільних особистостей та їх організацій з метою творення альтернативних, по відношенню до існуючих владних та державних структур, інститутів управління, головною метою яких є захист приватних та суспільних інтересів від посягань держави та сприяння можливості самореалізації особистості в різних галузях суспільно-політичного, економічного, духовного життя.

Інституалізація громадянського суспільства в Україні відбувалася в кілька етапів. *Першим* за часом можна назвати слов'янський (додержавний) період та період Київської Русі.

Наступний, *другий, період* інституалізації громадянського суспільства в Україні охоплює XVI – XVII ст. і характеризується зростанням національної свідомості, формуванням української політичної нації, поглибленням та посиленням елітаристської складової у формуванні громадянського суспільства, розширенням його функцій та задач.

Третій період інституалізації громадянського суспільства в Україні припадає на XIX – початок XX ст. Основною характеристикою цього періоду стала безсистемність дій та намірів суспільства, еліти, політикуму. Наслідком швидкого, але малоефективного залучення широких верств суспільства до процесу державного управління стала анархізація політичного, суспільного, економічного життя і втрата контролю над суспільно-політичними процесами.

Четвертий період починається у 90-х років XX ст. і триває до сьогодні. Особливе пожвавлення наукової та суспільної зацікавленості до ідеї громадянського суспільства було помітним напередодні та протягом перших років після здобуття Україною незалежності, а також під час подій 2004 року та впродовж наступних років.

Актуальною проблемою становлення громадянського суспільства в Україні є налагодження його взаємодії з державними структурами. Українське суспільство тривалий час знаходилося в тіні держави, не маючи змоги реалізувати власний потенціал. Слід зазначити, що періоди політичної «відлиги» в українській історії були набагато короткотривалішими, аніж це потрібно було для формування та становлення дієвого та впливового громадянського суспільства. Тож традиції реальної участі суспільства в управлінні державою в Україні так і не було сформовано. Це означило проблему певної непідготовленості українського суспільства до реалій суспільно-політичного життя, політичного та державного управління. Тож інститути громадянського суспільства об'єктивно були змушені прилаштовуватися до методів діяльності, що використовуються державними органами.

У підрозділі 3.3. – «Модель легітимаційного процесу в сучасній Україні» – розробляються концептуальні засади розробки моделі легітимаційного процесу; формується матриця взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму; розглядається загальна модель та особливості легітимації влади в сучасній Україні.

Дослідження легітимності потребує виявлення та аналізу взаємозалежності певних елементів, що впливають на легітимаційний процес та обумовлюють його специфіку, спрямованість й результативність. З поміж багатьох елементів та складових процесу владної легітимації, факторів, які на нього впливають, особливе місце посідають: інститути громадянського суспільства, які в залежності від умов, формують певну модель громадянського суспільства, та політичний режим. Саме їхні особливості та ступінь впливу покладено в основу запропонованої автором матриці взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму. Її призначення – встановити та проаналізувати взаємопов'язаність, взаємозв'язок та вплив зазначених елементів, факторів і джерел легітимності при формуванні певного типу політичного режиму, порівняти та дослідити особливості легітимації за різних політичних умов та ситуацій.

В основу моделі покладено принцип виокремлення певного типу політичного режиму, виходячи із співвідношення моделі громадянського суспільства, що склалася в країні, та домінуючого джерела легітимності влади лідера чи провладної еліти.

Тип політичного режиму безсумнівно залежить від джерела легітимності та ступеня розвиненості та впливу інститутів громадянського суспільства. Політичні режими, що встановлюються за умови домінування традиції, як джерела легітимності, зазвичай носять демократичний, або помірно авторитарний характер в залежності від моделі громадянського суспільства, що реалізується в державі.

Ідеологія, як джерело легітимності, може слугувати основою для встановлення будь-якого режиму в залежності від наявності та впливу громадянського суспільства. Його слабкість чи неорганізованість – це шлях до авторитаризму чи навіть тоталітаризму. Впливовість громадянського суспільства спонукає до встановлення демократичного політичного режиму.

Коли ж джерелом легітимності виступають особистісні якості лідера, то лише наявність сильного та дієвого громадянського суспільства обмежує його надмірні претензії на владу, які рано чи пізно все одно виникають, та унеможливлює встановлення авторитарного режиму різної інтенсивності прояву.

Якщо ж за основу аналізу взяти громадянське суспільство, то тут можна зазначити наступні моменти та особливості. Розвиненість та дієвість інститутів громадянського суспільства практично завжди гарантує домінування демократичного політичного режиму. Відсутність впливових інститутів громадянського суспільства за умови домінування будь-якого джерела легітимності так чи інакше призводить до встановлення недемократичного політичного режиму.

Спроба застосувати вказану матрицю до історичних та політичних реалій сучасної України дає наступний результат.

За період після набуття Україною незалежності 1991 року, практично усі варіанти зазначені в матриці, тією чи іншою мірою, зайшли своє відображення у практиці суспільно-політичного життя країни та суспільства.

Так, протягом 1991 – 1993 років, головним джерелом легітимності політичної влади в Україні можна вважати традицію, тобто домінування теоретичних уявлень про шляхи та методи державотворення.

Наступний період, 1994 – 1999 роки, характеризується зародженням та поступовим наростанням кризи легітимності, причиною якої стала низька політична, соціальна та економічна ефективність дій влади, невиправданість сподівань та очікувань суспільства. Домінуючим джерелом легітимності політичної влади в Україні поступово стає ідеологія.

1999 – 2004 роки – період максимального поглиблення кризи легітимності. Ідеологічні джерела легітимності політичної влади все частіше доповнюються застосуванням сили та примусу. Дистанція між суспільством та правлячою верхівкою зростає до максимальних розмірів. Замість реальних інститутів громадянського суспільства, керівна верхівка ініціює формування симуляційних структур квазігромадянського (штучного) суспільства, яке повністю їй підпорядковується. Рівень реальної легітимності органів політичної влади досягає максимально низького рівня. Закінчується перший легітимаційний цикл.

На початок 2012 року політичний режим, стан громадянського суспільства та легітимаційна ситуація в Україні стала дуже нагадувати період

1995-1998 років. Тож актуальний легітимаційний цикл багато в чому є віддзеркаленням попереднього, але вже на новому суспільно-політичному рівні. Такі тенденції є вкрай небезпечними для суспільства і української державності.

У підрозділі 3.4. – «Особливості, джерела та перспективи легітимації влади в сучасній Україні» – аналізуються особливості, джерела та технології забезпечення легітимності влади в Україні періоду 1991 – 2010 років, виокремлюються зовнішні джерела легітимності та їхній вплив на український політико-легітимаційний процес, аналізуються особливості забезпечення легітимності влади в Україні сьогодення та найближчого майбутнього.

Суспільно-політичні зміни початку 90-х років минулого століття в Україні призвели до значної трансформації політики, методів та технологій легітимації влади. Основним джерелом та засобом легітимації влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Можна виділити кілька спроб пошуку прийнятного рівня та моделі легітимності політичної влади в Україні. Аналізуючи ці спроби, можна виділити легітимаційні періоди, характерною рисою яких було домінування певного джерела забезпечення легітимності та налаштованих під нього моделей легітимації влади.

Першим був період 1991–1999 років, протягом якого переважно застосовувалися моделі та технології, в основі яких знаходилися традиційні та ідеологічні джерела забезпечення легітимності влади.

Наступний період 1999 – 2004 роки означив домінування адміністративно-корупційної моделі легітимації, джерелом якої є примус, застосування сили та маніпуляція. Взявши курс на побудову авторитарного режиму, українська провладна еліта так і не змогла його реалізувати повною мірою. Тож вимушена була дотримуватися певних процедур здійснення влади та легітимаційних дій. У цей час виборча модель забезпечення легітимності влади, фактично єдина дієва модель легітимації в Україні середини – кінця 90-х років, стала набувати формалізованого вигляду.

Третій період, кінець 2004 – початок 2006 років, помітно вирізнявся серед інших джерелом легітимності та легітимаційною зорієнтованістю. Помітним став перехід до персоналізованої легітимації, джерелом якої стала активна позиція суспільства.

Четвертий період, середина 2006 – кінець 2011 років, означив глибоку кризу легітимності та повернення до структурно-залишкової моделі забезпечення легітимності політичної влади в державі.

Слід також визнати значимість та впливовість для української влади джерел забезпечення легітимності протягом усього періоду після здобуття Україною незалежності 1991 року. В новітній історії України вони знайшли прояв: у сприянні проголошенню незалежності та державотворенні, формуванні та нав'язуванні суспільству певних ідеологічних принципів та догм, втручанні у

внутрішньополітичні справи, виборчий процес та інших моментах суспільно-політичного життя.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження дає підстави для таких висновків та пропозицій.

1. Сучасна система владно-політичних та суспільно-політичних відносин є віддзеркаленням історичного, політичного, управлінського досвіду набутого суспільством, державно-управлінськими інститутами протягом тривалого часу історичного розвитку та вдосконалення різноманітних методів, технологій, процедур. Легітимаційна складова в сучасній політиці та суспільному житті є хоч і не завжди помітною для нефахівця, але значимою та незамінною. Особливої значимості в політичній науці набуває проблематика джерел владної легітимності, як невід'ємного елементу сучасного врядування та взаємодії державних інститутів та суспільства. Легітимність, через власні джерела, поступово набуває обрисів окремого елементу в системі сучасних політичних знань, виступаючи підґрунтям національного відродження та державотворення, політичного та державного управління, владних відносин, взаємин суспільства та держави, взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. Помітною стає взаємозалежність специфіки функціонування політичного режиму та домінуючого джерела владної легітимності за конкретних політичних та історичних умов. Науково-практична значимість дослідження проблематики легітимності політичної влади тривалий час залишалася недооціненою, що призвело до негативних наслідків у налагодженні конструктивної та ефективної взаємодії між особистістю, суспільством та державою.

2. Джерела легітимності є першоосновою та відправною точкою для всього процесу легітимації, кінцевим результатом якого виступає формування певної форми державності, головною складовою якої є політичний режим.

Саме джерела легітимності визначають особливості та перспективи політичної системи, державотворення, специфіку суспільних процесів. У ході практичної реалізації легітимаційних процесів, на джерела легітимності впливають різноманітні фактори суспільно-політичного життя, наслідком цієї взаємодії стає унікальна та неповторна ані в часовому, ані в географічному просторі національна модель легітимності.

3. Процес набуття легітимності зорієнтований на формування та становлення системи владно-політичних відносин, політичного режиму, неповторних для кожної держави. Це обумовлено специфікою легітимації політичної влади та методами взаємодії суспільства та держави.

Хоча прийнято вважати, що в своєму чистому вигляді авторитаризм майже завжди може бути ототожнений з використанням інструментів примусу і насильства, проте неможливо однозначно стверджувати, що всі авторитарні режими відповідають цьому визначенню. У реальній дійсності такі режими доволі часто прагнуть використовувати додаткові засоби стабілізації, спираючись, по можливості, на традицію і харизму лідера. Історичний досвід переконує в тому, що цінності релігійних і культурно-регіональних традицій виявляються в умовах авторитаризму достатньо впливовими. Процес забезпечення легітимності політичної влади за тоталітарного політичного режиму має суттєві відмінності. У більшості випадків головним джерелом легітимності та методом її практичного втілення виступає сила та примус. Витонченість та багатовекторність легітимаційних процедур, які є характерними рисами процесу легітимації за демократичного та, частково, авторитарного політичних режимів, змінюється безконтрольним використанням силових методів в управлінні державою, у взаємодії і з суспільством, залякуванням особистості.

4. Легітимність політичної влади несе в собі відбиток специфіки її набуття. Владно-легітимаційні процеси відбуваються в конкретних політичних соціальних, економічних та інших умовах, які визначають індивідуальність та неповторність реалізованої в певній державі моделі легітимності політичної влади. Серед факторів, які мають найбільший вплив на легітимаційний процес можна виділити наступні: тип політичної культури, ментальність, соціально-економічні умови, специфіка політичної системи, діяльність інститутів громадянського суспільства.

5. Ідея громадянського суспільства є концептуально близькою до теорії легітимності, оскільки в основі вони мають підґрунтя довіри, суспільної підтримки, ефективності владарювання та забезпечення належного рівня життя суспільства. Саме тому вони співіснують і в теорії політичної науки, і на практиці владно-політичної діяльності. В наш час відбувається поступова трансформація ідеї громадянського суспільства та практики її реалізації в залежності від зміни моделі та джерел легітимації політичної влади.

6. Практика українського державотворення продемонструвала кілька спроб пошуку ефективної моделі легітимації влади. На сучасному етапі, найчастіше використовується комбінація виборчо-демократичної легітимації влади та харизматичної складової легітимаційного процесу. Структурно-залишкова модель легітимації, в основі якої лежить традиція збереження певної структури, є найбільш слабкою та небезпечною з точки зору перспектив державотворення та ефективного управління державою.

7. Існування політичного режиму залежить від джерела легітимності та ступеня розвиненості та впливу інститутів громадянського суспільства. Слід відзначити, що демократичний політичний режим, не враховуючи його

різновиди та особливі форми, може бути характерним для ситуації, коли в державі існує більш-менш впливове та дієве громадянське суспільство, і за домінування більшості джерел легітимності, окрім сили. Застосування сили та примусу, як джерела легітимності, несумісне з розвиненими інститутами громадянського суспільства. При цьому рівень реальної легітимності органів політичної влади досягає максимально низького рівня.

8. Легітимаційний процес можна уявити у вигляді певного безперервного циклічного руху, який бере початок від суспільства, як першоджерела влади та легітимності, проходить певні обов'язкові етапи та рівні трансформацій та, піддаючись впливу різноманітних факторів, досягає конкретного результату у вигляді легітимної чи нелегітимної моделі політичного режиму. А далі, реалізується система зворотного зв'язку, коли щойно легітимовані інститути влади починають реалізувати свої права та повноваження, делеговані їм з боку суспільства. Вони, зазвичай, знаходить вияв у використанні технологій та методів впливу владних інститутів на життєдіяльність суспільства. Позитивна чи негативна оцінка зазначених дій владних інститутів з боку суспільства зберігає чи посилює їх легітимність, або, навпаки, позбавляє легітимності владні інститути. За таких умов починається новий легітимаційний цикл. Намагаючись проаналізувати українську модель владної легітимації, треба зазначити, що вона хоч і має суттєві відмінності, але все ж вкладається в вище зазначену та описану автором модель легітимаційного процесу.

Особливими рисами та специфічними моментами сучасної української легітимаційної моделі можна назвати: несформованість самостійних впливових та дієвих інститутів громадянського суспільства; слабкість державотворчих, і як наслідок, легітимаційних національних традицій; низький рівень політичної культури, політичної свідомості та суспільної активності суспільства та особистості; відсутність консолідуючої ідеї, стратегії та методів національного державотворення; відсутність консолідуючої суспільство ролі еліти, яка б виступила провідником та керівником на шляху до реалізації державотворчого та легітимаційного потенціалу та інше.

Українська модель легітимності та легітимації в більшості випадків була персоналізовано-технологічною. Тобто суспільство визнавало обгрунтованими претензії певних особистостей та груп на владу, виходячи не з їх державотворчого суспільно-консолідуючого потенціалу, а спираючись на їх особистісні якості та технології, які використовувалися для легітимізації їх владних зазіхань. Тож перманентні кризи легітимності стали ознакою політичної системи України.

9. Складність сучасного стану української держави та її керівництва полягає у тому, що криза легітимності та делегітимаційні процеси охопили всі рівні політичного та державного управління. Проблема ускладнюється ще й тим, що виборча модель легітимації, як одна із головних складових сучасної

легітимаційної політики та практики, внаслідок суспільно-політичних процесів та дій органів влади, виявилася багато в чому дискредитованою в очах суспільства і політикуму, і відповідно ефективно використана бути не може.

Тож українська держава та суспільство знаходяться перед складною проблемою, яка не має однозначного та гарантовано успішного рішення.

Серед конкретних заходів та технологій, які, на нашу думку, були б доречними для використання у зазначеній ситуації з метою набуття легітимності органами та інститутами державного управління в Україні, можна виділити такі:

пріоритетним напрямком подолання системної кризи легітимності в сучасній Україні має бути пошук компромісу у взаєминах та баченні стратегічних орієнтирів розвитку держави між провідною елітою та суспільством;

наступним кроком має стати вибір ефективної та адаптованої до українських суспільно-політичних реалій легітимаційної моделі та методів легітимації з урахуванням специфіки політичної свідомості, рівня політичної культури та рівня впливу інститутів громадянського суспільства;

подальшими кроками в зазначеному напрямку мають бути дії щодо реалізації обраної та підтриманої суспільством стратегії державотворення, спрямованої, в тому числі, і на створення владного легітимаційного потенціалу;

завершальним моментом в реалізації зазначеного плану дій щодо подолання кризи легітимності влади в сучасній Україні і недопущення її в найближчому майбутньому може стати визначення та дотримання суспільством, а головним чином провладною елітою, певних правил та норм політичної та управлінської діяльності, однакових для усіх учасників політичного процесу в Україні. Слід зазначити, що саме зверхність ставлення провладної еліти до суспільства та його прагнень, усунення його від реальної участі в управлінні державою, стали першопричиною ситуації, що склався в державі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи : Монографія / Є. Г. Цокур. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Цокур Є. Г. Шляхи та методи забезпечення легітимності політичної влади / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 107–116.

3. Цокур Є. Г. Виборча легітимація політичної влади на сучасному етапі / Є. Г. Цокур // Нова парадигма : [Журнал наукових праць] / Гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Вип. 72. – С. 157–165.
4. Цокур Є. Г. Використання принципу імперативності в контексті легітимації політичної влади України / Є. Г. Цокур // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2007. – Вип. 9. – С. 160–167.
5. Цокур Є. Г. Матриця взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму / Є. Г. Цокур // Нова парадигма : [Журнал наукових праць] / Гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 84. – С. 83–91.
6. Цокур Є. Г. Особливості визначення та типологізації джерел владної легітимності / Є. Г. Цокур // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 110. Вип. 97. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 95–99.
7. Цокур Є. Г. Типологія політичних режимів в контексті специфіки їх легітимації / Є. Г. Цокур // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 10–14.
8. Цокур Є. Г. Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади / Є. Г. Цокур // Політичний менеджмент. Науковий журнал / Гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2009. – № 3 (36). – С. 129–136.
9. Цокур Є. Г. Легітимаційний потенціал громадянського суспільства в сучасній Україні / Є. Г. Цокур // Трибуна : Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки журналістів України. – 2009. – № 3–4. – С. 42–43.
10. Цокур Є. Г. Проблема визначення джерел владної легітимності в теоріях М. Вебера та Д. Істона / Є. Г. Цокур // Трибуна : Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки журналістів України. – 2009. – № 9–10. – С. 30–32.
11. Цокур Є. Г. Легітимність влади в Україні від здобуття незалежності до сьогодення: особливості, джерела та технології / Є. Г. Цокур // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2009. – Випуск 27. – С. 352–358.
12. Цокур Є. Г. Криза легітимності та особливості делегітимаційних процесів / Є. Г. Цокур // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2009. – Випуск 29. – С. 394–400.

13. Цокур Є. Г. Політико-правові концепції феномену політичної влади / Є .Г. Цокур // Право України : юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С.132–138.
14. Цокур Є. Г. Загальна модель та особливості легітимації влади / Є .Г. Цокур // Політичний менеджмент. Науковий журнал / Гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2010. – № 1 (40). – С. 61–67.
15. Цокур Є. Г. Роль громадянського суспільства у процесі легітимації політичної влади / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С.137–144.
16. Цокур Є. Г. Специфіка легітимації влади в контексті двовимірної моделі класифікації політичних систем / Є. Г. Цокур // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2010. – № 2 (70). – С. 168–172.
17. Цокур Є. Г. Особливості реалізації легітимаційного процесу / Є. Г. Цокур // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 34. – С. 377–384.
18. Цокур Є. Г. Перспективи громадянського суспільства в сучасній Україні / Є. Г. Цокур // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. 3. – С. 65–70.
19. Цокур Є. Г. Історичні традиції та особливості легітимаційного процесу в Україні / Є. Г. Цокур // Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 35. – С. 381–387.
20. Цокур Є. Г. Зовнішні джерела забезпечення легітимності політичної влади: світовий досвід та українські реалії / Є. Г. Цокур // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 131. Вип. 118. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 163–167.
21. Цокур Є. Г. Моделі легітимації влади: проблема типологізації / Є. Г. Цокур // Політологічний вісник : Зб. наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2010. – Вип. 47. – С. 194–201.
22. Цокур Є. Г. Становлення громадянського суспільства в Україні / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 20. – С. 135–144.
23. Цокур Є. Г. Структура, технології та специфіка легітимації в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства / Є. Г. Цокур // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. – Вип. 24. – С. 87–95.
24. Цокур Є. Г. Особливості функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні та його вплив на легітимаційні процеси / Є. Г. Цокур //

Гілея : [науковий вісник]. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 47. – С. 535–540.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференцій

25. Цокур Є. Г. Пропорційна виборча система: аналіз існуючих моделей / Є. Г. Цокур // Соціальна перспектива і регіональний розвиток. Журнал наукових праць. – Запоріжжя: КСК-Альянс, – 2006. – Випуск 1. – С. 77–85.
26. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади: теоретичний аналіз концепту / Є. Г. Цокур // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : Міжнародний міжвузівський збірник наукових робіт. – Запоріжжя : ГУ «ЗІГМУ». – 2006. – № 32. – С.136–144.
27. Цокур Є. Г. Громадянське суспільство / Є. Г. Цокур // Лекції з політології : навчально-методичний посібник ; [за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 150–162.
28. Цокур Є. Г. Особливості реалізації ідеї громадянського суспільства та її вплив на легітимаційні процеси в сучасній Україні / Є. Г. Цокур // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 1 : До 175-річчя НПУ ім. М. П. Драгоманова. – С. 106–110.
29. Цокур Є. Г. Особливості забезпечення легітимності політичної влади в Україні: сьогодення та найближчого майбутнього / Є. Г. Цокур // Соціальна перспектива і регіональний розвиток. Журнал наукових праць. – Запоріжжя: КСК-Альянс, – 2010. – Вип. 4. – С. 103–109.
30. Цокур Є. Г. Легітимність як сутнісна характеристика феномену влади / Є. Г. Цокур // Четверті юридичні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції, 3–4 квіт. 2008 р. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 446–450.
31. Цокур Є. Г. Вплив євроінтеграційних процесів на становлення громадянського суспільства в Україні / Є. Г. Цокур // Україна-НАТО: питання євроатлантичної інтеграції : Матеріали інформаційно-просвітницького семінару 30 жовтня 2008 р. «Роль суспільства у здійсненні політики євроатлантичної інтеграції України». – Запоріжжя : ЗНУ. – 2008. – С. 34–36.
32. Цокур Є. Г. Специфіка легітимації політичної влади / Є. Г. Цокур // Сьомі юридичні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції 19-20 травня 2011 р. – К. Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 592–593.
33. Цокур Є. Г. Тенденції легітимаційних процесів в сучасних політичних системах: виборча легітимація / Є. Г. Цокур // X міжнародна науково-практична конференція «Розвиток України у XXI столітті: економічні,

соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» 10 червня 2011 року. – Тернопіль, 2011. – С.233–235.

34. Цокур Є. Г. Легітимаційний процес: передумови, фактори, етапи / Є .Г. Цокур // Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Стратегії реформ і пошук політичного балансу в Україні» (XXIV харківські політологічні читання), 21 червня 2011 року. – Харків, 2011. – С.41–43.

АНОТАЦІЇ

Цокур Є. Г. Джерела легітимності політичної влади в контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене проблематиці владної легітимності в контексті її джерел, специфіки набуття та ролі у побудові системи взаємовідносин суспільства та державно-політичних інститутів.

Легітимаційна складова в сучасній політиці та суспільному житті є хоч і не завжди помітною для нефахівця, але значимою, а зачасти, і незамінною. Незважаючи на строкатість, неоднозначність та часткову наукову невизначеність самого поняття «легітимність політичної влади», у свідомості конкретної особистості воно займає повністю зрозуміле йому місце та визначену роль.

Концептуально близькою до теорії легітимності є ідея громадянського суспільства, оскільки в основі вони мають нематеріальне і дуже крихке підґрунтя довіри, суспільної підтримки, самозречення та самопожертви заради майбутнього.

Легітимність поступово набуває обрисів окремого елементу в системі сучасних політичних знань, виступаючи підґрунтям національного відродження та державотворення, політичного та державного управління, владних відносин, взаємин суспільства та держави, взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства.

Завданням роботи стало здійснення системного аналізу феномену легітимності політичної влади, а саме: дослідження її джерел та особливості структурної організації легітимності.

У роботі запропоновано авторське визначення поняття громадянське суспільство, представлено матрицю взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму.

Окремо розглянуто причини виникнення та особливості кризи владної легітимності та делегітимації, а також проаналізовано стан, особливості та перспективи легітимаційних процесів в сучасній Україні. Запропоновано

авторське бачення етапів реалізації ідеї громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовано специфіку джерел легітимності політичної влади на різних етапах державного будівництва в сучасній Україні, представлено рекомендації щодо подолання суспільно-політичної кризи засобами легітимації.

Ключові слова: джерела легітимності, легітимність, легітимація, влада, громадянське суспільство, держава, політичний режим.

Цокур Е. Г. Источники легитимности политической власти в контексте взаимодействия государства и гражданского общества. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертационное исследование посвящено проблематике властной легитимности в контексте ее источников, специфики обретения и роли в построении системы взаимоотношений общества и государственно-политических институтов.

Основной задачей данного исследования стало осуществление системного анализа феномена легитимности политической власти: изучение его источников и особенностей структурной организации легитимности.

Легитимационная составляющая в современной политике и общественной жизни является хоть и не всегда заметной для неспециалиста, но значимой, а зачастую, и незаменимой. Легитимность политической власти несет в себе определенный отпечаток специфики ее приобретения. Властно-легитимационные процессы происходят в конкретных политических социальных, экономических и других условиях, которые обусловливают индивидуальность и неповторимость реализованной в определенном государстве модели легитимности политической власти. Обычно достаточно сложно определить наиболее значимые факторы, которые влияют на легитимационный процесс. В основном, в качестве таковых рассматриваются: тип политической культуры, ментальность, социально-экономические условия, специфика политической системы, деятельность институтов гражданского общества.

Практика политической жизни свидетельствует о некоторой ошибочности предположения о наибольшей эффективности избирательной (демократической) легитимации, что находит отражение в избыточной технологизации избирательного процесса, и частой подмене реальной харизмы лидера искусственной.

Искусственная харизматизация, как легитимационная технология, вредит государству и обществу, поскольку требует дополнительных процедур

поддержки мнимой харизматичности лидера и легитимности политической власти, и приводит к разочарованиям и дисгармонии в обществе.

В реальной общественно-политической жизни найти примеры абсолютной легитимности политической власти невозможно. Легитимность – это всегда компромисс между желаниями и возможностями государства и общества. Поиск этого компромисса лежит в основе процесса легитимации. Каждая из сторон должна идти на уступки ради собственных перспектив.

Одним из наиболее влиятельных и универсальных факторов, которые влияют на легитимационный процесс анализируется фактор эффективности власти. Неэффективная власть, обычно, не может на протяжении длительного времени оставаться легитимной. Существует и обратная зависимость: нелегитимная власть не может долгое время быть эффективной не в контексте ее функционирования, не по результатам, не в общественном восприятии.

Концептуально близкой к теории легитимности является идея гражданского общества, поскольку в основе они имеют невещественную и очень хрупкую основу доверия, общественной поддержки. В работе предложено авторское определение понятия гражданского общества, представлена матрица взаимозависимости модели гражданского общества, источников легитимности и типа политического режима.

Гражданское общество, как и государственность, не является самоцелью, оно выступает лишь более-менее удачным инструментом обеспечения жизнедеятельности общества и самореализации личности - вот его главное назначение. Государство, которое не обеспечивает, хотя бы минимально, указанные потребности, не имеет возможности существовать длительное время, исторических примеров тому множество.

Легитимность постепенно приобретает очертания отдельного элемента в системе современных политических знаний, выступая основой национального возрождения и создания государства, политического и государственного управления, властных отношений, взаимоотношений общества и государства, взаимодействия государства и институтов гражданского общества.

Также автором рассмотрены причины возникновения и особенности кризиса властной легитимности и делегитимации, а также проанализированы состояние, особенности и перспективы легитимационных процессов в современной Украине. Предложено авторское видение этапов реализации идеи гражданского общества в Украине. Обоснована специфика источников легитимности политической власти на разных этапах государственного строительства в современной Украине, представлены рекомендации относительно преодоления общественно-политического кризиса средствами легитимации.

Ключевые слова: источники легитимности, легитимность, легитимация, власть, гражданское общество, государство, политический режим.

Tsokur Ye. G. Sources of political power's legitimity in the context of co-operation of the state and civil society. – Manuscript.

The dissertation for getting a scientific degree of political doctor on speciality 23.00.02 – political institutes and processes. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

Dissertation research is devoted to the problem of power's legitimity in the context of its sources, specifics of acquisition and role in construction of the system of society and state-political institutes relations.

Legitimity gradually acquires the outlines of separate element in the system of modern political knowledges, coming forward basis of national revival and creation of the state, state administration political and power's relations, relations of society and state, co-operation of the state and institutes of civil society.

The main task of the researcher was the realization of systems analysis to the phenomenon of legitimity of political power.

The determination of concept civil society, the matrix of interdependence of civil society's model, sources of legitimity and the political mode is represented in the dissertation.

The author considers the reasons of offensive and feature of crisis of power's legitimity and de-legitimation. The status, features and prospects of legitimations processes are analysed in modern Ukraine. The author seeing of implementation phases of civil society idea in Ukraine is offered. Specific of sources of legitimity of political power on the different stages of state building in modern Ukraine is grounded; recommendations to overcoming of social and political crisis by facilities of legitimation are represented.

Keywords: sources of power's legitimity, legitimity, legitimation, power, civil society, state, political mode.

НБ НПУ

100152665

Підписано до друку 31.01.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 065
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26